

**Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu mitmekultuurilist kooli,
rahvuskultuurilist identiteeti ning kodanikukasvatust
reglementeerivate 1997–2002. a normdokumentide
harmoniseeritavus ja adapteeritavus Eesti õigusaktidega**

ANALÜÜS

Annely Veevo

Juhendaja: politoloog Anu Toots

Tallinn 2002

Sisukord

MÄRKSÕNAD	3
I EUROOPA NÕUKOGU	4
1.1. Organisatsiooni struktuur ja profiil.....	4
1.2. Otsustusmehhanismid ja õigusaktid	5
1.3. Haridusprogrammid.....	7
II EUROOPA LIIT	9
2.1. Organisatsiooni struktuur ja profiil.....	9
2.2. Õigusaktide liigid	10
2.3. Haridus- ja noorsooprogrammid	10
2.3.1. EUROOPA NOORED	12
2.3.2. KULTUUR 2000	12
2.3.3. SOKRATES	12
III ÕIGUSAKTIDE HARMONISEERITAVUS JA ADAPTEERITAVUS	14
3.1. Europrojektide propageeritavad väärtused.....	14
3.2. Demokraatliku kodakondsushariduse tugisüsteemid.....	17
3.2.1. FORMAALNE HARIDUS	17
3.2.2. MITTEFORMAALNE HARIDUS	24
3.2.3. VABAHARIDUS	28
KOKKUVÕTE.....	30
KASUTATUD MATERJALID.....	32

Märksõnad

Demokraatlik kodakondsusharidus (*education for democratic citizenship*) – oskuste ja kogemuste kogumik, mille eesmärk on varustada inimesi teadmiste ja oskustega, osalemaks paremini demokraatlikus elus, kasutades oma ühiskondlikke õigusi ja kohustusi.

Demokraatlik kodakondsusõpetus – ühiskonnaliikmete sotsiaalseid oskusi ja vilumusi ning ühiskonnaalaseid teadmisi kujundav üldhariduskooli sotsiaalainete ja täiskasvanukoolituse valdkond.

Formaalne haridus (*formal education*) – igasugune organiseeritud ja struktureeritud õppesüsteem, mis viib tunnustatud diplomi või kraadini, kronoloogiliselt jaotatud läbi 3–4 astme.

Kogemustel põhinev õpe (*experiential learning*) – õpe, kus õppijad järgivad oma huvisid ja õpivad läbi oma otseste kogemuste. Õpetaja rolliks on olla vahendaja ja suunaja, ei toimu formaalset õpitu hindamist.

Kontekstuaalne õpe (*contextual learning*) – kodaniku pidev individuaalõppe integreerimine kultuuri- ja kodakondsussüsteemi.

Ksenofoobia – välismaalaste vaenulikkus

Kultuuridevaheline õpe (*intercultural learning*) – vastastikuse tegevuse tõttu toimub teineteise täiendamine ja kultuuride võrdsustumine (üks kultuur ei pea ennast teisest paremaks).

Meeskonnas õppimine (*collaborative learning*) – sotsiaalne ja interaktiivne õpe, kus grupi õppe tagajärjel omandatakse meeskonnatöö kogemused.

Mitteformaalne haridus (*non-formal education*) – haridustegevus, mis toimub väljaspool formaalset haridussüsteemi ja tavaliselt ei anna diplomit või tunnistust.

Pluralistlik demokraatia – kodanike erinevad võimalused osaleda poliitilise elu kujundamisel, sh ühiskonna eri tasanditel toimuvates otsustamisprotsessides.

Tegevusõpe (*action learning*) – eesmärgile orienteeritud protsess, mis on organiseeritud kindlate tulemustega projekti kujul.

Vabaharidus (*informal education*) – planeerimata haridus, mis toimub igapäevaelus ja saadakse läbi igapäevaste kogemuste sõprade ja perekonna poolt ning muude mõjutavate tegurite kaudu, nagu nt meedia. See õppimine toimub indiviidi elu kontekstis ebaregulaarselt.

Education for democratic citizenship (EDC) – demokraatlik kodakondsusharidus

Hearing – parlamendiarutelu

Empowerment – poliitiline potentsiaal

Sites of citizenship – kodakondsusharidusvõrgustik kodaniku osaluse realiseerimiseks

Hidden curriculum – peidetud õppekava

Learn to live together – kooselu õppimine

I Euroopa Nõukogu

1.1. Organisatsiooni struktuur ja profiil

Euroopa Nõukogu on 1949. a loodud riikidevaheline organisatsioon, kuhu kuulub 43 liikmesriiki. Euroopa Nõukogu liige võib olla iga riik, kes tunnustab õigusriigi põhi mõtteid ning tagab igale oma võimkonnas olevale isikule inimõigused ja põhivabadused. Eesti kuulub Euroopa Nõukogusse alates 1993. aastast.

Järgnevalt on refereeritud raamatut "Euroopa Nõukogu: 800 miljonit eurooplast".

Euroopa Nõukogu peaesmärkideks on:

- a) kaitsta inimõigusi, pluralistlikku demokraatiat ja õigusriigi põhimõtteid;
- b) teadvustada Euroopa kultuurilist identiteeti ja aidata kaasa selle arengule;
- c) otsida lahendusi Euroopa riikide ees seisvatele probleemidele – vähemusrahvuste diskrimineerimine, ksenofoobia, sallimatus, keskkonnakaitse, inimkloonimine, aids, narkomaania, orgniseeritud kuritegevus jne;
- d) aidata poliitiliste, seadusandlike ja konstitutsiooniliste reformide toetamisega stabiiliseerida demokraatiat Euroopas.

1997. a võtsid 40 liikmesriigi poliitilised liidrid Strasbouris vastu uue tegevuskava, mis hõlmab nelja põhivaldkonda: demokraatia ja inimõigused; sotsiaalne ühte kuuluvus; kodanike turvalisus ning demokraatlikud väärtused ja kultuuriline mitmekesisus.

Euroopa Nõukogu koosneb 3 organist:

1. **Ministrite Komitee** on otsuseid langetav organ. Ministrite Komiteesse kuuluvad kõigi liikmesriikide välisministrid või nende riikide alalised esindajad. See on valitsusorgan, kus arutatakse võrdsetel alustel eri riikide seisukohti Euroopa ühiskonna ees seisvatest probleemidest ja otsitakse üleeuroopalist lahendust. Ministrite Komitee kaitseb Euroopa Nõukogu põhiväärtusi ja teostab järelevalvet liikmesriikide poolt võetud kohustuste üle.
2. **Parlamentaarne Assamblee** on rohkem kui 40 liikmesriigi parlamendidelegatsioonist koosnev nõuandev organ. Sõltuvalt riigi rahvaarvust esindab iga riiki kaks kuni kaheksateist liiget. Parlamentaarne Assamblee delegatsioonis peavad olema esindatud kõik riigi tähtsamad parteid või parlamendifraktsioonid. Assamblee tööd valmistavad ette spetsialistide komiteed, kes on pädevad järgmistes valdkondades: poliitikaküsimused, õigusküsimused ja inimõigused, sotsiaal-, tervishoiu- ja perekonnaküsimused, kultuur, haridus ja teadus, keskkond ja põllumajandus, majandusküsimused ja -areng, migratsioon, pagulased ja demokraatia, naiste ja meeste võrdõiguslikkus, kohustuste täitmise järelevalve. Eestit esindavad 3 esindajat.

Assamblee aruteludes võivad osaleda vaatlejana ka valitsusvälised rahvusvahelised organisatsioonid (näiteks OECD, Euroopa Rekonstruktsiooni- ja Arengupank, mitmed ÜRO allasutused), kes annavad oma panuse assamblee töösse.

3. Euroopa Kohalike ja Regionaalsete Omavalitsuste Kongress on nõuandev organ, mis esindab kohalikke ja regionaalseid ametiasutusi. Tema kaudu arutatakse probleeme, vahetatakse kogemusi ja edastatakse valitsusele oma seisukohti. Samuti jälgib Euroopa kohalike ja regionaalsete omavalitsuste harta sätete täitmist.

Kongress on kahekojaline: üks koda esindab kohalikke, teine regionaalseid omavalitsusi.

Kongressi president valitakse iga kahe aasta järel kordamööda kummastki kojast.

Kongressi töö toimub neljas komitees: institutsiooniline komitee, kultuuri- ja hariduskomitee, säästva arengu komitee ja sotsiaalse ühtekuuluvuse komitee.

Kongressi igapäevatöö eest vastutab kongressi sekretariaadi juhataja.

Eestit esindavad kongressil 3 esindajat.

Euroopa Nõukogu annab ka enam kui neljasajale valitsusvälisele organisatsioonile nõuandva staatuse, kaasates valitsusteväliseid organisatsioone valitsustevahelisse tegevusse ning soodustab dialooge parlamentide ja ühenduste vahel.

Euroopa Nõukogu ja tema sekretariaadi tööd juhib 1999. a viieks aastaks valitud austerlasest **peasekretär** Walter Schwimmer. Peasekretär koostab igal aastal olulisemate ettepanekute põhjal valitsustevahelise koostööprogrammi, mille kinnitab Ministrite Komitee. Peasekretär koos sekretariaadiga vastutab programmi täitmise eest. Valitsustevahelist koostööd suunavad vahetult organisatsiooni vastava tegevusvaldkonna eest vastutavad direktoraadid. Praegu on sekretariaadis vastavalt tegevusvaldkondadele kuus direktoraati. IV direktoraat koosneb haridus-, kultuuri-, noorsoo- ja spordi- ning keskkonnaosakonnast, mis täidavad eri ülesandeid kas iseseisvalt või koostöös teiste institutsioonidega Euroopa Nõukogus või väljaspool seda.

1.2.Otsustusmehhanismid ja õigusaktid

Euroopa Nõukogu üks põhieesmärke on igapäevane inimõiguste kaitse. Selleks valvatakse ja kaitstakse tõhusalt põhiõigusi ja -vabadusi, tuvastatakse inimõigusi ja inimväärikut varitsevaid uusi ohte, teavitatakse üldsust inimõiguste tähtsusest, edendatakse inimõigustealast haridust ja antakse erialast koolitust.

Parlamentaarset Assamblee vastu võetud dokumendid on Ministrite Komitee, valitsuste, parlamentide ja parteide tegevuse alus. Assamblee on algatanud mitme rahvusvahelise lepingu (Euroopa konventsioon) sõlmimise ja Euroopa õigussüsteemi aluseks olevate muude õigusaktide vastuvõtmise. Tuntuim on 1950. a allkirjastatud ja 1953. a jõustunud *Euroopa inimõiguste konventsioon*. Kaebuste suurenemise ja probleemide keerukaks muutumise tõttu võeti vastu Euroopa Inimõiguste konventsiooni protokoll nr 11, mis jõustus 1998. a. Sellega loodi ka ühtne inimõiguste kohus. Eesti ratifitseeris protokollid 1996. a.

Olulisemad dokumendid inimõiguste kaitstes on: Euroopa inimõiguste konventsioon (1953 – Eesti 1996), Euroopa sotsiaalharta (1961, lisaprotokoll 1988; Eesti 2000), Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise konventsioon (1989 – Eesti 1996) ning Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon (1995 – Eesti 1996)¹.

Rohkem informatsiooni saab veebiaadressilt <http://www.humanrights.coe.int>

Ministrite Komitee otsused edastatakse liikmesriikide valitsustele **soovituste** või **Euroopa konventsioonide ja lepingutena**, mille alusel ühtlustatakse ja muudetakse liikmesriikide õigusakte. Mõne konventsiooni ja kokkuleppega saavad ühineda ka mitte liikmesriigid. Võimalikud on osalepingud, mis võimaldavad teiste riikide nõusolekul üksnes osal liikmesriikidest tegutseda.

1995. a võttis Euroopa Nõukogu vastu *Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni*. See on esimene õiguslik siduv mitmepoolne dokument, mis pakub üldist kaitset vähemusrahvustele. Konventsiooni eesmärgiks on tagada vähemusrahvustesse kuuluvatele isikutele võrdsed õigused seaduse ees; nende kultuuri alalhoidmine ja areng, nende identiteedi, keele, religiooni ja traditsioonide kaitse; tagada neile juurdepääs meediale ning vabade ja rahumeelsete piiriüleste kontaktide loomine teistes riikides elavate inimestega.

1993. a riigi- ja valitsusjuhtide tippkohtumisel Viinis võeti vastu *deklaratsioon ja tegevuskava* võitluseks rassismi, ksenofoobia, antisemitismi ja sallimatuse vastu ning loodi rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise komisjon.

Vastu on võetud ligi 180 konventsiooni, mis enamasti käsitlevad inimõigusi, kuid hõlmavad ka teisi valdkondi. Konventsioonid kajastavad püüdu tugevdada demokraatlikku, sotsiaalset ja kultuurilist ühtekuuluvust.

1992. a võeti vastu harta noorte osalemise kohta kohalikus elus, mis innustab noori osa võtma neid puudutavate otsuste tegemisest ning aitama kaasa sotsiaalsetele muutustele ümbruskonnas, omavalitsuses või piirkonnas.

Rohkem informatsiooni Euroopa Nõukogu konventsioonide ja lepingute kohta saab veebiaadressilt <http://conventions.coe.int> ja <http://www.legal.coe.int>

¹ Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Social Charter, European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Framework Convention for the Protection of National Minorities

1.3. Haridusprogrammid

Euroopa kultuurikonventsioon (1992) loob raamistiku Euroopa Nõukogu tegevusele hariduse, kultuuri ja kultuuripärandi, spordi ja noorsooküsimuste vallas. Eesti on konventsiooniga ühinenud.

Euroopa Nõukogu haridus- ja kultuuriprogramme juhib Kultuurikoostöö Nõukogu. Teda abistavad neli erikomiteed, kes käsitlevad vastavalt hariduse, kõrghariduse ja teadusuuringute, kultuuri ja kultuuripärandi küsimusi. Euroopa Nõukogu eesmärgiks on kujundada hariduse läbi aktiivset suhtumist inimõigustesse ja pluralistlikku demokraatiasse, lähendada Euroopa rahvaid ning arendada vastastikust mõistmist ja usaldust. Selleks viib ellu haridus- ja kõrgharidusprojekte ning täiskasvanute täiendõppe kavu; kogub uusi ideid, kogemusi ja uuringumaterjale; loob ja arendab partnerlussuhteid ja koostöövõrke; edendab kutsevalifikatsiooni üleeuroopalist tunnustamist; annab välja uuringumaterjale ja käsiraamatuid hariduspoliitika kujundajatele ja haridustöötajatele; teeb koostööd teiste Euroopa institutsioonide ja valitsusväliste organisatsioonidega.

Väga oluline on inimõiguste alane koolitus ja aktiivse vastutustundliku kodaniku kujundamine. Euroopa Nõukogu on algatanud mitu eriprogrammi aitamaks üleminekuriikides koostada uusi õppekavu ja -vahendeid.

Näiteks võttis Ministrite Komitee 1999. a vastu *eriprogrammi* teadmiste jagamiseks inimõiguste alal, mida on alates 1996. a Bosnias ja Hertsegoviinas edukalt kasutatud. See programm on soovitus liikmesriikidele keskhariduse reformimiseks.

1997. a käivitas Kultuurikoostöö Nõukogu *Demokraatliku ühiskonna kodakondsushariduse projekti (Education for Democratic Citizenship)*, et hinnata ümber osalusdemokraatia ja kodanikustaatuse tähendust. Põhiküsimuseks oli vaadelda, millised oskused ja omadused on vajalikud selleks, et üksikisik käituks kodanikuna ning kuidas selliseid oskusi arendada ja õpetada.

Kultuurikoostöö Nõukogu *tänapäeva keelte projekti* eesmärk on propageerida mitmekülgset lähenemist keeleõppele. Projekti raames analüüsitakse eri keelepoliitikat ning püütakse kujundada tõhusat arenduskava keeleõppe mitmekesistamiseks. Tähelepanu keskmes on kultuuridevaheline põimharidus, kvalifikatsiooni vastastikune tunnustamine, mis lihtsustab liikumist riikide vahel, parandab töökoha väljavaateid ning võimaldab elukestvat õppimist rahvusvahelises ühiskonnas.

Erilist tähelepanu osutatakse **ajaloo õpetamisele** koolis, sest ajalugu annab tulevastele kodanikele vajalikud teadmised ja oskused ning kujundab nende suhtumist. Selleks aidatakse uutes liikmesriikides uuendada ajaloo õppekavu, anda välja uusi õpikuid ja koolitada õpetajaid. Välja on antud mitmeid materjale õpetajatekoolituseuuendamise kohta ning põhikooli õpikuid 20.sajandil toimunu kohta. Euroopa Nõukogu poolt välja antud ajalooõpetaja käsiraamat tutvustab mitmesuguseid viise 20. saj. ajaloo käsitlemiseks ja juhtnööre selle kohta, kuidas omavahel põimida naiste osa ajaloos, rahvuslus, holokaust ja migratsioon. Eesmärgiks on kujundada õpilastes kriitilist suhtumist 20. saj. aset leidnud sündmustesse, kasutades selleks erinevaid võimalusi: muuseumide külastus, ajaloolised filmid jne.

Õpetajatele toimub täiendkoolitusprogramm, mille raames saavad õpetajad osaleda lühiajalisel täiendõppel teistes liikmesriikides ja täiustada oma erialast ettevalmistust. Projekti raames korraldatavatel seminaridel käsitletakse kodanikuõpetust, inimõigusi, põimharidust, koolidevahelisi sidemeid, õpetajate ja õpilasvahetust, tänapäeva keeli, ajalugu ja hariduse euromõõdet.

1998. a käivitus Euroopa Nõukogu *õpilasvahetusprogramm* (ESSE), mille kaudu on keskkooli õpilastel võimalik saada stipendiumi, võimaldades neil kolm kuud õppida mõnes muus Euroopa riigis. Projekt rajaneb kultuurivahetuse kontseptsioonil.

Hariduse kohta saab rohkem infot veebiaadressilt <http://culture.coe.int/edu/edulist.html>
Noorsootöö kohta saab rohkem infot veebiaadressilt <http://www.coe.fr/youth>

Euroopa Nõukogu aitab liikmesriikides parandada mustlaste kui vähemusrühvuse olukorda. Nõukogu hoolitseb selle eest, et nii riigi kui ka kohalikul tasandil töötataks välja asjakohased tegevussuunad ja rakendataks neid, kaasates sellesse ettevõtmisse kindlasti ka mustlasi.

Euroopa Nõukogu kohta saab rohkem infot veebiaadressilt <http://www.coe.int>

II Euroopa Liit

2.1. Organisatsiooni struktuur ja profiil

1957. a loodi Sõe- ja Teraseliit, millest algas Euroopa riikide vaheline majanduskoostöö. Oma praeguse nime sai Euroopa liit 1993. aastal.

Järgnevalt on refereeritud Euroopa Liidu teatajat "Eesti ja Euroopa Liit".

Euroopa Liit on üles ehitatud kolme sambana:

Esimese samba moodustavad kolm Euroopa ühendust (Euroopa Ühendus, Euroopa Aatomienergiaühendus, Euroopa Sõe- ja Teraseliit), mis on tänaseks arenenud majandus- ja rahaliiduks.

Euroopa Liidu raames võivad ühenduse institutsioonid koostada vastutavas valdkonnas õigusakte, mis on liikmesriikides vahetult kohaldatavad ja siseriikliku õiguse suhtes ülimuslikud. Euroopa keskmes on ühtne turg koos nelja põhivabaduse (kaupade vaba liikumine, tööjõu vaba liikumine, teenuste osutamise vabadus ning kapitali ja maksete vaba liikumine) ja konkurentsieeskirjadega.

Ühenduse vastutusvaldkonnad on: majandus- ja rahapoliitika, põllumajandus, visanõuded ning varjupaiga- ja sisserändepoliitika, transport, maksupoliitika, tööhõive, kaubandus, sotsiaalhoolekanne, haridus ja noorsootöö, kultuur, tarbijakaitse ja tervishoid, üle euroopalised võrgud, tööstus, majanduslik ja sotsiaalne ühtekuuluvus, teadus ja tehnoloogia, keskkond ning arenguabi.

Euroopa Liidu olulisimad institutsioonid on Euroopa Ülemkogu, Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Nõukogu, Euroopa Komisjon, Euroopa Kohus ja Euroopa Kontrollikoda. Lisaks on arvukalt abistavaid organeid nagu Euroopa Keskpank ja Euroopa Investeeringuspank, majandus- ja sotsiaalkomitee ning regioonide komitee.

Teine samm on ühine välis- ja julgeolekupoliitika, mille eesmärgiks on Euroopa Liidu üldiste väärtuste, põhihuvide ja sõltumatus kaitsmine; Euroopa Liidu ja liikmesriikide julgeoleku tugevdamine; rahu tagamine kogu maailmas ja rahvusvahelise julgeoleku tugevdamine; rahvusvahelise koostöö soodustamine; demokraatia ja seaduslikkuse edendamine ning inimõiguste ja põhivabaduste tagamine.

Raamotsustena võetakse vastu põhimõttelised otsused, mis oma olemuselt on sarnased Euroopa Ühenduse direktiividele, kuid ei ole liikmesriikides vahetult kohaldatavad. Kõnealuseid otsused ega meetmeid ei saa vaidlustada Euroopa Kohtus.

Kolmas samm on koostöö justiits- ja siseküsimustes. Politsei ja kohtute koostöö eesmärgiks on tagada kuritegude, rassismi ja ksenofoobia ennetamise ning nendevastase võitluse kaudu kodanikele vabadus, turvalisus ja õiglus.

Nii nagu välis- ja julgeolekupoliitikas, toimub koostöö justiits- ja siseküsimustes väljaspool Euroopa Ühenduse otsustamismenetlust riikidevahelise koostöö raames.

Nii Euroopa Ühenduse kui ka Euroopa Liidu integratsioonipoliitika üldsuunised määrab kindlaks Euroopa Liidu liikmesriikide riigipeade ja valitsusjuhtidest koosnev **Euroopa Ülemkogu**, mis tuleb kokku vähemalt kaks korda aastas. Ühenduse raames tähendab see põhiliste poliitiliste otsuste tegemist ning Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Komisjoni tööks vajalike eeskirjade ja suuniste andmist.

Euroopa Liidu kõrgeim otsuseid tegev organ on **Euroopa Liidu Nõukogu**, ehk ministrite nõukogu, kuhu kuulub üks minister igast liikmesriigist. Nõukogu koosseis ei ole alaline, vaid nõukogusse kuuluvad esindajad, kelle koosseis muutub olenevalt küsimusest, mida parajasti arutatakse. Seetõttu on olemas erinevate nimetustega ministrite nõukogusid (nt sotsiaalministrite nõukogu jne). Nõukogul on Euroopa Liidus seadusandlik võim.

Suur osa tööst tehakse ära liikmesriikide alalistest esindajatest koosnevas COREPER, kes vastutab ministrite nõukogu töö ettevalmistamise eest ja kelle ülesandeks on välja töötada liikmesriikide ühised seisukohad seadu salgatuste suhtes.

Nõukogu koosolekuid juhatab eesistujariigi esindaja. Eesistuja kohal on liikmesriigid kordamööda kuue kuu vältel, põhimõttega üks suur- ja üks väikeriik, korraldades nõukogu tööd ja esindades Euroopa Liitu rahvusvahelistes suhetes.

Riigiülese koostöö raames ei ole otsuste tegemiseks vajalik kõikide liikmesriikide toetus. Otsuste tegemise õigus on loovutatud riigiülesele institutsioonile. Otsustamisel kasutatakse kvalifitseeritud hääleteenamust.

2.2. Õigusaktide liigid

Euroopa Liidu Nõukogu poolt vastuvõetud õigusaktid avaldatakse Euroopa Ühenduste Teatajas kõigis Euroopa Liidu 11 ametlikus keeles.

Määrused on kehtivad kõigi liikmesriikide, ettevõtete ja eraisikute suhtes muutmatul kujul.

Direktiivid on samuti kehtivad kõikide liikmesriikide suhtes, kuid enne jõustumist tuleb need kehtestada liikmesriikide õigusaktidega. Direktiivid määravad kindlaks vaid mõne eesmärgi või tulemuse, mida on vaja saavutada. Direktiivi täitmiseks antakse ette teatav aeg.

Otsused on adresseeritud ühele või mitmele konkreetsele liikmesriigile, institutsioonile, ettevõttele või eraisikule ning need on täitmiseks kohustuslikud.

Soovitused ja arvamused kas soovitavad teatavat käitumist või annavad ülevaate olukorrast mõnes valdkonnas ühenduses või väljaspool seda.

2.3. Haridus- ja noorsooprogrammid

Euroopa Liidu eesmärgiks on aidata kaasa liikmesriikide hariduse ja teaduse arendamisele, soodustades ja toetades liikmesriikide koostööd neis valdkondades. Selleks on Euroopa Liit ellu kutsunud haridus-, noorsoo- ja teadusalased koostööprogrammid, mida Eesti poolt koordineerib EV Haridusministeerium.

Haridusvaldkonna koostööprogrammid Leonardo da Vinci ja Socrates ning noorsoo- valdkonna koostööprogramm Euroopa Noored (*Youth for Europe*) alustasid tegevust 1995. aastal ning nende esimene faas kestis 1999. aastani. Alates 2000. aastast on käigus programmide Leonardo da Vinci ning Socrates II faas ning noorsooprogramm uue nimega Noored (*Youth*).

Euroopa Liidu koostööprogrammides saavad osaleda Euroopa Liidu liikmesriigid, EFTA ja/või EEA [EFTA – Euroopa Vabakaubandusühendus; EEA – Euroopa Majanduspiirkond] maad ning Euroopa Liidu liikmekandidaadid ja assotsieerunud riigid Kesk- ja Ida-Euroopast.

Õigusliku aluse Eesti osalemiseks Euroopa Liidu koostööprogrammides loob Euroopa leping [Euroopa Ühenduste ja nende liikmesriikide ning Eesti Vabariigi vaheline assotsieerumisleping, 1995], mille artiklitest 76, 77 ja 108 tulenevalt võib Eesti osaleda Euroopa Ühenduse raamprogrammides, eriprogrammides või Euroopa Ühenduse projektides.

Täpsemad tingimused Eesti osalemiseks koostööprogrammides võetakse vastu assotsiatsiooninõukogu [Euroopa Ühenduste ja nende liikmesriikide ning Eesti Vabariigi vahelise assotsiatsiooni nõukogu] vastavasisuliste otsuste alusel. Assotsiatsiooninõukogu otsusele peab eelnema Eesti Vabariigi Valitsuse vastav otsus. Vastavalt assotsiatsiooninõukogu otsustele peab Eesti Euroopa Liidu koostööprogrammides osalemiseks tasuma osalusmaksu, mis kaetakse riigieelarve ning Euroopa Liidu abiprogrammi Phare vahenditest.

Assotsiatsiooninõukogu 29.10.1998. otsuse kohaselt on Eesti osalenud täieõigusliku liikmena programmides [Socrates](#), [Leonardo da Vinci](#) ja [Euroopa Noored](#) alates 1.11.1998. Täieõigusliku liikme staatusele eelnes osalemine nn. vaikiva partnerina (oli õigus osaleda projektides, kuid ei saanud ise projekte algatada) 1996–1997. Assotsiatsiooninõukogu otsused Eesti osalemiseks koostööprogrammide uutes faasides langetati 24.07.2000 Leonardo da Vinci II ja Socrates II ning 20.09.2000 programmi Noored kohta.

Haridus-, teadus- ja noorsooalaseid koostööprogramme rakendavad programmides osal evates riikides asutatud riiklikud bürood ja kontaktpunktid. Eestis on Haridusministeerium delegeerinud Euroopa Liidu koostööprogrammide juhtimise sihtasutusele [Archimedes](#) [Euroopa Liidu haridus- ja teadusprogrammide sihtasutus Archimedes; loodud 1997] (programmide Socrates ja Euroopa Noored riiklikud bürood). Eesti osaleb programmides väga aktiivselt.

Lisaks koostööprogrammidele toimub ühinemiseelne koostöö Euroopa Liiduga ka [PHARE programmi](#) raames. Euroopa Liidu PHARE programm loodi eesmärgiga abistada Kesk- ja Ida-Euroopa maid reformide läbiviimisel ja demokraatliku ühiskonna tugevdamisel.

Tänaseks on PHARE põhieesmärk muutunud: programmi raames läbiviidavad projektid peavad soodustama integreerumist ja ühinemist Euroopa Liidu struktuuridega, toetades Euroopa Liiduga liitumise ettevalmistamist (Haridusministeeriumi kodulehekülgl, välis- suhted).

2.3.1. Euroopa Noored

Noorteprogramm Euroopa Noored on mõeldud 15–25 aastaste kaasamiseks ühtse Euroopa rajamise, et pakkuda võimalusi nende aktiivseks osalemiseks ühiskonnas, tugevdada noorte ettevõtlikkust ja solidaarsust.

Noorteprogramm pakub võimaluse osa saada mitteametlikust haridusest kas noorsooalgatuse, vabatahtliku teenistuse või noorsoovahetuse kaudu. Kõik projektid on mõeldud väärtusliku rahvusvahelise/kultuuridevahelise õppimiskogemusena. See on aga arvestatav jõud Euroopa kultuurilise mitmekesisuse väärtustamisel ja eelarva muste kaotamisel. Ühtse noorteprogrammiga on nüüd liidetud ka selle varem eraldi tegutsenud osad, nagu näiteks Euroopa Vabatahtlik Teenistus. Programm keskendub eriti neile, kel muidu oleks välismaal viibimiseks vähe võimalusi.

2.3.2. Kultuur 2000

Programmi "Kultuur 2000" (2000–2004) eesmärgiks on toetada loometegevust ning Euroopa rahvaste kultuuri ja selle tundmise levikut muusika, kirjanduse, lavakunsti, kultuuripärandi, ja uute kultuurilise väljendumise vormidena. Seda püütakse saavutada kultuuriorganisatsioonide vahelise koostöö tugevdamise ja Euroopa eri kultuuride nii liidusiseses kui -välise leviku toetamisega (näiteks kultuurialal tegutsejate liikumise ja koolituse abil).

2.3.3. Sokrates

Euroopa liidu tegevusprogramm hariduse valdkonnas on SOKRATES, mille käesolev faas kestab 1.01.2000. a–31.12.2006. a

SOKRATES põhineb Euroopa Liidu lepingu artiklitel 149 ja 150, mis sätestavad, et Euroopa Liit osaleb kvaliteetse hariduse arendamisel eri liikmesriikide tiheda koostöö kaudu. Samuti sisaldub lepingus kohustus edendada kõigi liidu kodanike seas elukestvat õppimist.

Programmi põhieesmärkideks on tugevdada Euroopa dimensiooni hariduse kõigil tasan deil ja võimaldada laia rahvusvahelist ligipääsu Euroopa haridusressurssidele, toetades samas võrdseid võimalusi kõigis haridusvaldkondades; parandada Euroopa Liidu keelte, eriti vähemkasutatud ja vähemõpetatud keelte tundmist nii kvalitatiivselt kui kvantitatiivselt; edendada koostööd ja liikumist haridusvaldkonnas, soodustades eri haridusasutuste vahelisi vahetusi, avatud ja kaugõpet, uuendusi ja parandusi diplomite, kraadide ja õppeperioodide tunnustamisel, infovahetuse arendamist ja aidates seda raskendavate tõkete kõrvaldamisel; julgustada hariduspraktika uuendamist ning ühist huvi pakkuvate hariduspoliitika valdkondade uurimist.

Lisaks ülaltoodud eesmärkidele püütakse programliga kaasa aidata ka meeste ja naiste võrdõiguslikkusele ja luua võrdseid võimalusi puuetega isikuile. Toetatakse ka võitlust ühiskonnast võõrandumise, ksenofoobia ja rassismi vastu.

SOKRATESE programm jaguneb erinevate haridusaladega tegelevaiks allprogrammideks, millest **Comeniuse** allprogramm on mõeldud **koolihariduse** kvaliteedi parandamiseks ja Euroopa dimensiooni süvendamiseks selles. Toetatakse koolide rahvusvahelist koostööd, haridustöötajate ametioskuste arendamist, keeleõpet ja kultuuridevahelise teadlikkuse parandamist.

III Õigusaktide harmoniseeritavus ja adapteeritavus

3.1. Europrojektide propageeritavad väärtused

Võrdleva analüüsi aluseks on võetud demokraatliku kodakondsusharidusprojekti lähtekohad, täiendatud neid Euroopa poliitikast tulenevaga ja adapteeritud Eesti õigusaktidega. Lähtunud on nii Euroopa Nõukogu kui Euroopa Liidu poliitikast.

1997. a käivitas Euroopa Nõukogu Kultuurikoostöö Nõukogu projekti *Demokraatliku ühiskonna kodakondsusharidus*², et hinnata ümber osalusdemokraatia ja kodaniku-staatus tähendus. Põhiküsimusena vaadeldi, missugused omadused ja oskused on vajalikud selleks, et üksikisik käituks kodanikuna ning kuidas selliseid oskusi arendada ja õpetada ("Euroopa Nõukogu", lk 65). Antud projekti Eesti poolne koordinaator on Tallinna Pedagoogikaülikooli Riigiteaduste osakonna juhataja dotsent Anu Toots.

Vastavalt *Demokraatliku ühiskonna kodakondsushariduse projektile*, on **demokraatlik kodakondsusharidus** oskuste ja kogemuste kogumik, mille eesmärk on varustada inimesi teadmiste ja oskustega, osalemaks paremini demokraatlikus elus, kasutades oma ühiskondlikke õigusi ja kohustusi. Demokraatliku kodakondsushariduse lühendina saaks kasutada nimetust DKH, kuid termini paremaks meeldejäämiseks selles analüüsis lühendit ei kasutata.

Demokraatlik kodakondsusharidus koondab nii *demokraatliku kodanikukasvatuse*, mis on igapäeva elu eri tasanditel realiseeruv ühiskondlik protsess, kui ka *demokraatliku kodakondsusõpetuse*, mis on ühiskonnaliikmete sotsiaalseid oskusi ja vilumusi ning ühiskonnaalaseid teadmisi kujundav üldhariduskooli sotsiaalainete ja täiskasvanukoolituse valdkond.

Eesti üldhariduskoolides antava kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse õppeaine saaks sellest lähtuvalt nimetada ümber **demokraatlikuks kodakondsusõpetuseks** (Euroopa Nõukogus kahel terminil vahet ei tehta, mõlema puhul kasutatakse nimetust EDC – Education for Democratic Citizenship).

Demokraatlik kodakondsusharidus on lisaks õppeainele hariduspoliitika põhi line eesmärk elukestva õppe perspektiivis. Ta tähendab demokraatliku käitumise õppimist läbi erinevate kogemuste ja sotsiaalse praktika ning on suunatud rohkem kodakondsuste integratsioonile. Demokraatliku kodakondsushariduse lähene misviiside märksõnad on: **poliitiline potentsiaal** (*empowerment*), **kodaniku osalus** ja **jagatud vastutus**.

Demokraatlik kodakondsusharidus põhineb mitmetahulisel ja protsessile orienteeritud lähenemisel, mis sisaldab poliitilist, legaalselt, kultuurilist, sotsiaalset ja majanduslikku, Euroopa ning globaalset dimensiooni.

² Education for Democratic Citizenship

Seni on Eesti üldhariduskoolide kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse tundides pööratud põhitähelepanu rahvusluse tasandile. Euroopa osatähtsus on suhteliselt väike. Järgnevalt on lähtunud Demokraatliku kodakondsushariduse dimensioonidest, tuues need Eesti konteksti.

Poliitiline dimensioon sisaldab kodaniku õigusi ja kohustusi. Need määrab ära EV Põhiseadus, mille järgi on kodanikel õigus osaleda otsustamisprotsessides ja poliitilise võimu täideviimisel.

Demokraatliku ühiskonna kodakondsushariduse projekt rõhutab noortele võimaluste andmist kohalikul tasandil osalemiseks. Poliitiline dimensioon hõlmab eelkõige osalust linnas/vallas.

Eesti noorte osalemist otsustamisprotsessides soodustavad õpilasesindused, kuhu noor saab olla valitud ja mille kaudu lahendatakse kooliprobleeme (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, paragrahv 31, lg 2–3; paragrahv 31, lg 1–2). Gümnaasiumiõpilastel on õigus olla valitud ka kooli hoolekogusse (paragrahv 31, lg 3).

Õpilasesinduste ehk õpilasomavalitsuste huve kaitseb Eesti Õpilasomavalitsuste Liit, kellel on võimalik suuremate probleemide puhul pöörduda Õppurite Nõukoja koos seisus haridusministri poole.

Noorte osalust otsustusprotsessides soodustavad ka noorteorganisatsioonid.

Osalemiseks on vajalikud teadmised.

Legaalne dimensioon on eelkõige kooli poolt antud teadmised ja oskused kodaniku õiguste ja kohustuste kasutamiseks.

Eesti üldhariduskoolides antakse teadmised edasi kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse tundides. Rohkem tuleks tähelepanu pöörata oskustele saadud teadmisi efektiivselt kasutada. Teoreetiliste teadmiste muutmise oskusteks näib olevat kõige nõrgem lüli.

Kultuurilise dimensiooni arengus aitab kaasa kool, kuid ka ühiskond tervikuna (nt meedia). Siia alla kuuluvad mitmekultuurilisus, rahvuslus, mitmekesisus, erinevused, ja nende respektimine.

Et saavutada respekt kõigi inimeste vastu, tuleks kõige pealt lammutada eelarvamused ja tabud. Kui üks inimene teisest erineb puude tõttu, on Eestis selles osas respekt juba saavutatud. Kui erinetakse seksuaalse suunitluse tõttu, on eestlasel teist inimest raske respektida. Euroopa Liidu Valge Raamatu põhjal on homoseksualism tõstetud prioriteetide hulka. Seetõttu tuleks koolitundides hakata homoseksualismist rohkem rääkima. Seda saaks teha näiteks ühiskonnaõpetuse tundide vahendusel.

Samuti saaks ajaloo õpetamise põimida demokraatliku kodakondsusharidusega, tuues sisse olulised ajaloosündmused, õpetades noori neisse kriitiliselt suhtuma, rääkides antisemitismist, holokaustist, rassismist ja ksenofoobiast.

Demokraatliku kodakondsushariduse eesmärk on arendada ka kultuuridevahelist koostööd, et erinevaid kultuure omavahel sulandada ja kaotada suhtlusbarjäärid.

Sotsiaalses ja majanduslikus dimensioonis toimub võitlus vaesuse ja tõrjutusega. Arendatakse uusi töö- ja ühiskonna arenguvorme. Vaesuse ja tõrjutuse vastu aitab hea haridus ja õige elukutse valik. Kuna Eestis on veel palju lahendamata haridusprobleeme (nt pooleliolev kutseharidusprogramm, liiga palju kõrgharidusega noori jne), toimub küll noorte (ühekülgne) koolitamine, kuid noorte kvalifikatsioon ei vasta ettevõtjate ootustele. Tulemuseks on kasvav tööpuudus noorte hulgas.

Enam tuleks tähelepanu pöörata tõrjutusele koolides, anda noortele võimalus saada võimetekohast haridust.

Võitlus vaesuse vastu on pigem poliitikute töö.

Euroopa dimensioonile tuleks hakata rohkem rõhku panema. Vaja oleks tõsta teadlikkust Euroopa kultuuri ühtsusest ja mitmekesisusest. Tuleks õppida elama Euroopa kontekstis. Selleks tuleks integreerida nii eestlasi kui mitte-eestlasi Euroopa Liitu, õpetada Euroopa rahvaste kultuure, ajalugu jne.

Globaalne dimensioon tunnustab globaalset iseseisvust ja solidaarsust.

Demokraatlik kodakondsusharidus sisaldab kodakondsust ja vastavat hariduse andmist ühise Euroopa seisukohast lähtudes. Kodakondsuse all ei mõeldaks niivõrd poliitilist ja juriidilist staatust, kuivõrd sotsiaalset rolli. Euroopa Liidu Föderatsiooni loomisega saavad Euroopa Liidu liikmesriigid kodakondsuse poliitilise ja juriidilise staatuse.

Kodakondsust saab käsitleda kahest omadusest lähtuvalt: kodakondsus kui *staatus* ja *roll* ning kodakondsus kui *sotsiaalse õigluse* ja *võrdsete õiguste kogumik*:

- a) **Kodakondsus kui poliitiline ja juriidiline staatus** on juriidilisi reegeleid sisaldav õiguste ja vabaduste kogum, mida riik garanteerib oma kodanikele. Kodakondsuse kaudu toimub rahvuse määratlus, kodaniku ligipääs osalusele ja kodaniku lojaalsus riigi vastu, kes kaitseb tema kodanikuõigusi.

Eesti kodanike kodakondsus on määratletud EV Põhiseaduses ja Kodakondsusseaduses. Euroopa kodakondsus määratletakse ära loodavas Euroopa Liidu Põhiseaduses.

Kodakondsus kui sotsiaalne roll on üks indiviidi identiteetidest, mis on seotud kontekstiga. Ta lahutab kodakondsuse seotuse kindla territooriumiga, mistõttu võib sõltuvalt poliitilisest kogukonnast omada samaaegselt erinevaid tähendusi. Teatavad teadmised on eelduseks oma kodanikustaatus efektiivseks kasutamiseks.

- b) **Kodakondsus kui sotsiaalse õigluse ja võrdsete õiguste kogumik** põhineb Marshall'i klassikalisele teooriale, mille järgi on kodakondsus staatus, mis annab kodanikele ligipääsu oma õigustele ja sellele järgnevalt ka võimule. Kodakondsus koosneb 3 komponendist:

- **ühiskondlik komponent** koosneb nendest õigustest, mis on vajalikud indivi duaalseks vabaduseks (kodaniku vabadus, sõna-, mõtte- ja usuvabadus, õigus omandile, võrdne kohtlemine seaduse poolt jne).
- **poliitiline komponent** koosneb õigusest osaleda poliitilise võimu täidesaatmisel, kas siis poliitilise täidesaatva organi liikmena või sellise organisatsiooniliikmete valijana. Poliitilised õigused on seotud parlamentaarsete institutsioonidega.
- **sotsiaalne komponent** väljendab õigust teatavale elustandardile ja ühiskonna sotsiaalsele pärandile, heaoluõigused kindlustavad võrdse ligipääsu põhilistele sotsiaal-majanduslikele hüvedele, nagu näiteks haridus, tervishoid, elamispiind, minimaalne sissetulekutase.

Demokraatliku kodakondsushariduse edukaks õpetamiseks ja arendamiseks on vajalikud 5 õppemeetodit, milleks on kogemustel põhinev õpe, meeskonnaõpe, kultuuridevaheline õpe, tegevusõpe ja kontekstuaalne õpe. Kõiki neid õppemeetodeid tuleks kasutada.

3.2. Demokraatliku kodakondsushariduse tugisüsteemid

Euroopa Liidu Valge Raamat haridusest (1996) määrab ära elukestva õppe staatuse ja perspektiivid. Elukestev õpe on üks demokraatliku kodakondsushariduse osi. Õppimine ei lõpe kooli lõpetamisega, vaid kestab terve elu (Õpi-Eesti haridusstrateegia). Samuti toimub demokraatliku kodakondsushariduse omandamine terve elu.

Eestis on loodud “Elukestva õppe strateegia” tööprojekt, mis on suunatud täiskasvanutele, kellel on tänases Eestis haridusele juurdepääs takistatud. Samas ei ole see suunatud kõigile täiskasvanuile demokraatliku kodakondsushariduse arendamise mõttes.

Elukestvat õpet toetavad 3 komponenti:

Formaalne haridus, mitteformaalne haridus ja vabaharidus.

3.2.1. Formaalne haridus

Formaalse hariduse all käsitletakse mitmekultuurilist kooli, rahvuskultuurilist identiteeti ja kodanikukasvatust üldhariduse raames. Üldhariduses toimub kodanikukasvatus läbi kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse. Kuidas erineb demokraatlik kodakondsusharidus kodaniku- ja ühiskonnaõpetusest?

Mõlema sisu on välja toodud tabelis 1. Kodaniku- ja ühiskonnaõpetus on väljavõte kodanikuõpetuse ainenõukogu soovitudest gümnaasiumi laiendatud ühiskonnaõpetuse ainekavale³, demokraatlik kodakondsusharidus 1997. a Euroopa Nõukogu poolt käivitatud demokraatliku ühiskonna kodakondsushariduse projektist.

³ Kasutatud on S. Kruselli töös “Mitmekultuurilise kooli, rahvuskultuurilise identiteedi ning kodanikukasvatuse reglementeeritus riiklikes dokumentides. Loend” olevaid materjale.

Tabel 1

Kodaniku- ja ühiskonnaõpetus Eesti riiklikus õppekavas	Demokraatlik kodakondsusharidus Euroopa Nõukogu projektis
Hariduse osa, mis üldhariduskooli tingimustes annab edasi reegleid ja norme, mis puudutavad indiviidi ja ühiskonna suhteid.	Demokraatlik kodakondsusharidus on <i>haridussuund</i> , ta on üks osa kõigist Euroopa hariduspoliitikatest. Kodakondsusharidus on <i>kvaliteedi tagamise kriteerium</i> , mis toob sisse uued indikaatorid, nagu näiteks mitmekesisus, osalemine, väärtustele orienteeritud juhtimine, sotsiaalsed oskused, partnerlus ja jagatud vastutus.
Kogum vaba ühiskonna aluspõhimõtetest ja spetsiifilistest näidetest, kuidas neid põhimõtteid reaalsuses kasutada. Lähtuvalt konkreetsest riigist viitab kodanikuhariduse sisu eksisteerivale sotsiaalsele ja õiguslikule süsteemile.	Demokraatlik kodakondsusharidus on <i>õpi-ühiskonna tugisammas</i> , mis läbi demokraatliku kodakondsusõpetuse toetab demokraatiat kui pidevat õppimisprotsessi. Õppimine on samaaegselt nii tegevus kui põhiväärtus. Võtmekohal on sotsiaalne kapital. Õpi-ühiskond on teadmiste ühiskond, kus teadmised on hõlmatud igat liiki sotsiaalses tegevuses.
Protsess, mille käigus omandatakse reeglid ja normid, mis puudutavad indiviidi ja ühiskonna suhteid.	Demokraatlik kodakondsusharidus on <i>sotsiaalse ühtsuse</i> (kodanike õigused ja kohustused) <i>instrument</i> . Peamised prioriteedid on siin mitmekesisus, pluralism, sotsiaalne õiglus, solidaarsus, aktiivne osalemine, üldised väärtushinnangud ja jagatud kohustused. Seda tüüpi sotsiaalne ühtsus on saavutatav läbi kodanikuõppe (<i>citizenship learning</i>) ja ühiselu õppimise.
Kompleksprotsess, mis eeldab arusaamist demokraatliku ühiskonna funktsioneerimisest ja ülesannetest, mis tulenevad ühiskonnas elamisest.	Kodakondsusharidus on <i>pidevalt muutuv protsess</i> , kus osalejad puutuvad kokku raskete ja ettenägematute situatsioonidega. Kogemusel põhinev õpe aitab mobiliseerida oskusi ja initsiatiivi pidevalt muutavas protsessis.

Nagu näeme, on kodanikuõpetus ja ühiskonnaõpetus hariduse osad, mis on orienteeritud eelkõige rahvusluse tasandile ja keskendub teadmiste andmisele üldhariduskoolides.

Demokraatlik kodakondsusharidus on aga euromõõtmeline haridussuund, mis hõlmab tervet elu, andes teadmised Euroopa väärtustest ja oskustest osaluseks demokraatlikus ühiskonnas.

Tabel 2 sisaldab võrdlevat ülevaadet kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse ning demokraatliku kodakondsushariduse eesmärkidest:

Kodaniku- ja ühiskonnaõpetus Eesti riiklikus õppekavas	Demokraatlik kodakondsusharidus Euroopa Nõukogu projektis	Ettepanekud muudatusteks
<p>Valmistada õpilasi ette oma õigusi ja kohustusi tundvateks kodanikeks, kes on valmis aktiivselt ühiskonnaelus osalema, kes oskavad kiiresti muutuvast ühiskonnas orienteeruda, mõistavad nende muutuste olemust, saavad aru nii Eesti rahva ja riigi kui iseenda eesmärkidest ja taotlustest kaasaja tsiviliseeritud maailmas.</p>	<p>Baseeruda inimõiguste põhiprintsiipidel, pluralistlikul demokraatial ja seaduse ülimumuslikkusele; refereerida kodaniku õigusi ja kohustusi, poliitilist potentsiaali (<i>empowerment</i>), osalust ja respekti mitmekesisuse suhtes; hõlmata kõiki vanusegrupe ja ühiskonna sektoreid; eesmärgiks on valmistada noori ja täiskasvanuid ette aktiivseks osalemiseks demokraatlikus ühiskonnas, tugevdades nii demokraatlikku kultuuri; olla instrumendiks võitluses vägivalda, ksenofoobia, rassismi ja agressiivse natsionalismi vastu; tugevdada tsiviilühiskonda, aidates teha kodanikest informeeritud, teadlikud ja demokraatlikke oskusi omavad inimesed; olla diferentseeritud, vastavalt rahvuslikule, sotsiaalsele, kultuurilisele ja ajaloolisele kontekstile.</p>	<p>Valmistada õpilasi ette inimõigusi tundvateks kodanikeks, kes on instrumendiks võitluses vägivalda, ksenofoobia, rassismi ja agressiivse natsionalismi vastu.</p> <p>Anda õpilastele teadmised oma kodanikuõigustest ja –kohustustest, muutes õpilased aktiivseteks kodanikeks, osalemaks demokraatliku ühiskonnas, saades aru Eesti rahva ja riigi eesmärkidest ja taotlustest kaasaja tsiviliseeritud maailmas.</p>
<p>Kujundada oskused – kuidas teha, kuidas olla, kuidas elada ja kuidas saada (kellekski) – kriitiliseks mõtlemiseks, suhtlemiseks, konfliktide rahu-meelseks lahendamiseks, teistega arvestamiseks, võimu delegeerimiseks, teiste tegevuse organiseerimiseks, inimõiguste austamiseks, kompromisside tegemiseks jms.</p>	<p>Demokraatliku kodakondsushariduse põhioskusteks ja kompetentsiks on sotsiaalsed- ja toimetulekuoskused;</p> <p>Demokraatliku kodakondsushariduse omandamisel saadud põhioskusteks on konfliktide lahendamine rahumeelsel teel, argumentatsioon oma nägemuse kaitseks, teise inimese argumentide ärakuulamine, mõistmine ja interpreteerimine, erinevuste mõistmine ja aktsepteerimine, valikute tegemine, alternatiivide hindamine eetilise analüüsi kaudu, jagatud kohustused, konstruktiivsete, mitteagressiivsete suhete loomine, erinevate mõtteviiside ning filosoofiliste, religioossete, poliitiliste ja kultuuriliste kontseptsioonide arendamine, jäädes samas kindlaks põhiväärtustele.</p>	<p>Kujundada oskused kuidas teha, kuidas olla, kuidas elada ja kuidas saada (kellekski) – kriitiliseks mõtlemiseks, tolerantseks suhtumiseks eetilise analüüsi kaudu, oma seisukohade argumenteerimiseks, valikute tegemiseks, suhtlemiseks, konfliktide rahumeelseks lahendamiseks, meeskonnatöös osalemiseks, demokraatlikus ühiskonnas osalemiseks, võimu delegeerimiseks, teiste tegevuse organiseerimiseks, inimõiguste austamiseks, kompromisside tegemiseks</p>
<p>Kujundada demokraatlikke väärtushoiakuid, mis aitavad teha poliitilisi ja moraalseid otsustusi, annavad juhiseid elamiseks.</p>	<p>Demokraatliku kodakondsushariduse põhieesmärkide täideviimiseks on vaja julgustada multidistsiplinaarset lähene-mist, pannes rõhku eetilistele, poliitilistele, sotsiaalistele ja kultuurilistele aspektidele, prioritseerides inimõigusi multikultuuralses ühiskonnas.</p>	<p>Kujundada demokraatlikke (eetilisi, poliitilisi, sotsiaalseid ja kultuurilisi) väärtushoiakuid, mis aitavad teha poliitilisi ja moraalseid otsustusi, annavad juhiseid elamiseks.</p>

Tabel 2 kinnitab veelkord tabelis 1 nähtut, et kodaniku- ja ühiskonnaõpetus Eestis orienteerub rohkem teadmistele kui osalusele, ja demokraatlik kodakondsusharidus rõhutab teadmistega kaasnevat noorte osalust demokraatlikus ühiskonnas.

Riiklik õppekava määrab ära ainekavad, nende mahu ja sisu. Seni on Eesti dokumentides käsitletud mitmekultuurilist kooli, rahvuskultuurilist identiteeti ja kodanikukasvatust põhiliselt kohalikul, ehk siis Eesti tasandil. Demokraatlik kodakondsusharidus toob kodanikukasvatusse sisse euromõõtmelise, mis käsitleb antud teemat laiemas, üle-euroopalikus mõistes. Seega tuleks näha kõike avaramalt, lähtudes es tervest Euroopast.

Et harmoniseerida ja adpateerida Eesti ning Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu dokumentides olevaid olulisemaid mõisteid, on alljärgnevalt tehtud Eesti õigusaktidesse ettepanekud tumedalt kirjutatult:

3.2.1.1. 2002. a Riiklik Õppekava

Paragrahv 3. Riikliku õppekava lähtealus

- (1) Riikliku õppekava koostamisel ja arendamisel lähtutakse õigusaktidest, hariduspoliitilistest dokumentidest, teadusuuringutest, Eesti ja rahvusvahelistest koolikogemustest, rahvusvaheliste organisatsioonide hariduspoliitilistest dokumentidest ning soovitudest, **sealhulgas demokraatlikust kodakondsusharidusest.**
- (2) Eesti kool seisab eesti rahvuse ja kultuuri säilimise ja arengu eest, toetab Eestis elavate rahvusvähemuste kultuurilist identiteeti, Eestis elavate rahvaste vastastikust mõistmist ja koostööd ning arvestab Eesti suundumust integreeruda Euroopas.
- (3) Riikliku õppekava õppe- ja kasvatusesmärkide määratlemisel on peetud silmas järgmist:
- 4) soov arenda ja õppida, võime analüüsida omaenese ja teiste kogemusi, koostööoskused, käitumiskultuur ning eetilised loovad eeldused elus toimetulekuks ning muutuv maailmas orienteerumiseks;
4´) toetada demokraatliku kodakondsushariduse levikut ja arengut, võttes demokraatliku kodakondsushariduse üldhariduse keskmeks ja kasutades multidistsiplinaarset lähenemist;
- 5) elukestev õpe võimaldab üksikisikul ja ühiskonnal väärikalt toime tulla kiiretest ja vastuolulistest arengutest tulenevate väljakutsetega;
- 6) üldhariduslik õpe toetab kodanikuühiskonna arengut **Eestis ja Euroopa Liidus, soodustades Euroopa Liidu integratsiooni ning juurutades demokraatliku kodakondsushariduse väärtusi ja põhimõtteid;**

Paragrahv 4. Kooli õppe- ja kasvatusesmärgid.

Kooli õppe- ja kasvatusesmärgid on isiksuse kujunemine, kes:

- 1) **tunneb inimõigusi**, suhtub heasoovlikult kaasinimestesse, austab nende vabadust ja väärikust;
1´) taunib rassismi, ksenofoobiat ja antisemitismi;
- 2) soovib ja oskab teha konstruktiivset koostööd;
- 3) toetab aktiivselt ühiskonna demokraatlikku arengut;
- 4) austab ja järgib seadusi, on teadlik oma kodanikukohustustest ja vastutusest;
- 5) tunneb end oma rahva liikmena, kodanikuna, tunneb end seotuna Euroopa ja kogu inimkonnaga;
5´) aitab aktiivselt kaasa Euroopa integratsioonile;

- 6) tunneb ja austab oma rahva kultuuri, omab ettekujutust ja teadmisi maailma eri rahvaste kultuuridest, suhtub neisse eelarvamustevabalt ning lugupidavalt;
- 6`) tunneb oma riigi ajalugu ja Euroopa rahvaste ajalugu**
- 7) hoiab loodust, elab ja tegutseb keskkonda ning loodusressu rsse säästes;
- 8) usaldab ennast, on väarikas ja enesekriitiline;
- 9) tunneb end vastutavana ome elukäigu eest;
- 10) juhindub oma valikutes ja tegudes eetika alusväärtustest: inimelu pühadus, vägi -vallast hoidumine, vabadus, õiglus, ausus, vastutus;
- 11) on tundlik esteetiliste väärtuste suhtes, kujundab oma ilumeelt;
- 12) väärtustab terveid eluviise, arendab oma vaimu ja keha;
- 13) mõtleb süsteemselt, loovalt ja kriitiliselt, on avatud edasiarendamisele;
- 14) püüab mõista asjade tähendust, nähtuste põhjusi ja seoseid, on motiveeritud õppima ja oskab õppida;
- 15) tuleb toime muutuvus õpi-, elu- ja töökeskkonnas;
- 16) mõistab töö vajalikkust inimeste ja ühiskonna arengus; on valmis otsima endale sobivat tööd.

Seni on kõiki õppeaineid läbivaiks teemadeks olnud 4 teemat. Euroopa Nõukogu ettepanek on vastavalt demokraatliku ühiskonna kodakondsushariduse projektile võtta kõiki õppeaineid läbivaks teemaks demokraatlik kodakondsusharidus. Sobitades seda Eesti õigusaktidesse, võiks lisada viiendaks teemaks demokraat liku kodakondsushariduse:

Paragrahv 10. Õpetuse integratsiooni alused

- (4) Õppekava kohustuslikud läbivad teemad on:
 - 1) keskkond ja säästev areng;
 - 2) tööalane karjäär ja selle kujundamine;
 - 3) infotehnoloogia ning meedia;
 - 4) turvalisus.
 - 5) demokraatlik kodakondsusharidus**

I kooliastmel pannakse alus lapse rahvuslikule identiteedile. II kooliastmel saaks hakata arendama lapse teadmisi demokraatlikust kodakondsusharidusest. Kuna ajalool on nii Euroopa Nõukogu kui ka Euroopa Liidu poliitikas oluline osa, tuleks II kooliastmel ajaloo õppekavasse sisse tuua Euroopa rahvaste ajalugu. Uued teadmised võiksid kajas -tuda juba taotletavate üldpädevuste hulgas:

Paragrahv 19. II kooliastmel taotletavad üldpädevused

II kooliastme lõpuks õpilane:

- 4) on seaduskuulekas, järgib ühiselu norme;
- 6) suhtub inimestesse eelarvamusteta; seisab iseenese ja teiste väarikuse eest, hoidub vägivallast;
- 8) tunnetab end oma rahvuse liikmena, oma riigi kodanikuna;
- 9) suhtub lugupidavalt teistesse rahvastesse ja nende kultuuridesse;
- 9`) tunneb Euroopa rahvaste ajalugu.**

III kooliastmel võiksid lapsed tunda ka juba Euroopa poliitikat:

Paragrahv 22. III kooliastmel taotletavad üldpädevused.

- 3) on oma riigi lojaalne kodanik, omab põhiteadmisi ühiskonnast ning riiklusest, nende toimimisest, kodanikuõigustest ja -kohustustest; teab, et seaduste mittetundmine ei vabanda õiguserikkumist;

3`) tunneb Euroopa Liidu poliitikat;

- 4) austab väärikust ja inimõigusi, hoidub vägivallast, oskab sellele vastu seista;
- 5) väärtustab maailma kultuurilist mitmekesisust, oma rahvust ja kultuuri teiste rahvuste ning kultuuride seas.

Vastavalt Euroopa Komisjoni Valgele Raamatule Euroopa Liidu noorsoopoliitika uutest suundadest, soovitatakse noortele luua võimalus areneda mitmekülgses ühiskonnas solidaarseteks, vastutusvõimelisteks, aktiivseteks ja tolerantseteks kodanikeks, saada noored varasemast enam osalema kohalikus ühiskonnas, omal maal ja ka liidus ning arendada nende tegevust aktiivsete kodanikena. Seda võiks võtta arvesse gümnaasiumis taotletavate üldpädevuste juures:

Paragrahv 25. Gümnaasiumis taotletavad üldpädevused.

- 3) on seadusekuulekas, käitub väärikalt, järgib inimõigusi ja Eesti Vabariigi seadusi;
3`) on solidaarne, vastutusvõimeline, aktiivne ja tolerantne kodanik, kes osaleb kohalikus ühiskonnas ja Euroopa Liidus;
- 4) on kujundanud oma kodanikupositsiooni, tunnetab end dialoogivõimelise ühiskonnaliikmena Eesti, Euroopa ja globaalses kontekstis;
- 10) väärtustab oma rahvuskultuuri, näeb seda Euroopa ja teiste rahvaste kultuuri kontekstis.

Edaspidi tuleks õppekava koostamise juures arvesse võtta integreerimist Euroopa Liitu ja võtta aluseks Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu ettekirjutised:

Paragrahv 26. Kooliõppekava koostamise alused.

- 7) Kooliõppekava ülesanne on toetada kõigi õpilaste integreerumist Eesti ühiskonnas, arvates nende erivajadusi, päritolumaa kultuuritraditsioone ning õpilaste rahvuslikku identiteeti;
7`) toetada Eesti õpilaste integreerimist Euroopa ühiskonda.

Nagu juba eelpool öeldud, on demokraatlikul kodakondsusharidusel poliitiline, legaalne, kultuuriline, sotsiaalne-majanduslik, Euroopa ning globaalne dimensioon. Erinevus ühiskonnaõpetusega Eesti riiklikus õppekavas seisneb dimensioonide erinevuses. Ühiskonnaõpetusel on poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Need määravad ühiskonnaõpetuse ära eelkõige kohalikul tasandil. *Puuduvad legaalne dimensioon, Euroopa dimensioon ja globaalne dimensioon:*

Ühiskonnaõpetus

Üldalused

- 1.3. Ühiskonnaõpetus on kontsentriiline õppeaine, millel on poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon.
- 1.6. Õppesisu ja -meetodite valikul arvestab ühiskonnaõpetus eakohasuse printsiipi, Eesti ühiskonna arengut, rahvusvahelisi printsiipe, spetsiifilisi integratsiooni-küsimusi ning nende lahendamise riiklikke prioriteete;
1.6.` aitab tundma õppida Euroopa dimensiooni ja soodustab kultuuride vahelist õppimist;
- 1.7. Eesmärkide saavutamisel nähakse ühiskonnaõpetuse kui pedagoogilise protsessi komponentidena: teadmiste vahendamist poliitilistest ja majandusteooriatest, -süsteemidest, -struktuuridest ning protsessidest, inimestevahelisest suhtlemisest,

erinevatest seksuaalsuse viisidest, rahvusvahelisest elust; demokraatlike tõeks-
pidamiste kujundamist nagu õiglus, võrdsus, vastutustunne, vabadus, mitme-
kesisus, tolerantsus ja privaatsus;

Kuna Euroopa Liidu üheks prioriteediks on arendada sallivust homoseksualistide vastu, on soovitatud käsitleda seda teemat eraldi teemana (Valge Raamat).

2. peatükk

ÜHISKONNAÕPETUSE AINEKAVA 4.–6. KLASSILE

2.1. Kellest koosneb ühiskond. Lapsed ja täiskasvanud. Mehed ja naised. Erinevatest rahvustest inimesed. Erinevate huvide ja vajadustega inimesed. Õigus erineda.
Homoseksualism. Tolerantsus....

Ajaloo õpetamisele osutatakse erilist tähelepanu nii Euroopa Nõu kogu kui Euroopa Liidu dokumentides.

Ajalugu

1. peatükk

2. Põhikooli õppe-eesmärgid

Põhikooli ajalooõpetusega taotletakse, et õpilane:

- õpib tundma oma kodukoha ajalugu, Eesti ajalugu süstemaatiliselt, Euroopa ja maailma ajalugu nii ülevaatlilikult kui ka vastavat ajastut kõige enam iseloomustavate sündmuste ja protsesside kaudu;
- hakkab tunnustama inimeste, vaadete ja olukordade erinevusi, õpib oma arvamust kujundama ja põhjendama, oma tegevust analüüsima ja hindama, oma eksimusi nägema ja korrigeerima;
- määratleb end oma rahvuse liikmena.
- **määratleb end Euroopa kodanikuna**

4. peatükk

AJALOO AINEKAVA GÜMNAASIUMILE

1. Gümnaasiumi õppe-eesmärgid

Gümnaasiumi ajalooõpetusega taotletakse, et õpilane:

- õpib ennast suhestama kodukoha, Eestimaa, Euroopa ja maailmaga;
- õpib ajaloo teavet leidma, tõlgendama, üldistama, hindama, talletama ja edastama;
- õpib mõistma ja hindama kaasaja sündmusi Eestis ja maailmas ajaloolises taustsüsteemis;
- õpib fakte ja nähtusi seostama, tunnetama ajalookäigu terviklikkust;
- mõistab tänapäeva Eesti ühiskonna probleeme, tunneb vastutust nende lahendamise eest;
- **tunneb tänapäeva Euroopa ühiskonna probleeme, tunneb vastutust nende lahendamise eest;**
- õpib analüüsima ja hindama ajaloosündmusi ja -protsesse;
- õpib osalema diskussioonis, kaitsma argumenteeritult oma seisukohta, väitlema;
- õpib ajalooallikast tõendusmaterjali leidma sündmuse, probleemi, küsimuse vms kohta ja otsustama selle usaldusväärsuse üle;
- õpib kasutama erinevaid teabeallikaid eesmärgipäraselt ja kriitiliselt;
- õpib kriitiliselt analüüsima massiteavet.

Euroopa Nõukogu teeb mitmeid ettepanekuid õpetajate paremaks koolitamiseks (loend, lk 44). Sellest lähtuvalt võiks õpetajate koolituse raamnõuetesse viia sisse järgmised muudatused:

3.2.1.1. Õpetajate koolituse raamnõuded

§ 18. Õpetaja üldpädevusnõuded

Õpetaja üldpädevusnõuded on:

1. aine- või erialane ja didaktiline pädevus;
2. oskus kujundada turvalist õpikeskkonda ja arendada õppekava, aidata kaasa õppijate ning õpetajate üksteist toetavate töösuhete kujunemisele;
2'. oskus näha probleeme õpilase vaatepunktist, respektierida õpilaste õigusi ning näha õpilasi ja ennast ühiskonna aktiivse osana;
3. oskus leida õppeainetevahelisi seoseid ja realiseerida õppeainetevahelise integratsiooni võimalusi, teha koostööd teiste õpetajatega;
4. **oskus olla vahendajaks õpilaste ja keskkonna vahel**, juhtida õppe- ja kasvatustööd, sealhulgas heterogeenses rühmas, ning nõustada õppijaid ja nende lähedasi;
5. teadmised mitmekultuurilise õpikeskkonna probleemidest ja nende lahendamiseviisidest;
6. oskus kasutada erineva ettevalmistuse, taseme ja vajadustega õppijatele sobivaid õppe- ja hindamismeetodeid;
7. suutlikkus märgata arenguhälbeid, sotsiaalseid hälbeid ja väärkohtlemist ning neile adekvaatselt reageerida;
8. oskus kujundada inimvõimete ja -toimingute kohast – ergonoomilist õpikeskkonda;
9. **uute pedagoogiliste lähenemiste kasutamise oskus**, suhtlus- ja eneseväljendusoskus, eesti keele ja võõrkeelte oskus ning oskus kasutada kaasaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogia võimalusi;
10. valmidus suunata õppijaid osalema ühisseisukohtade kujundamises ning esindama ennast, õppeasutust ja õppurkonda;
11. valmidus meeskonnatööks ja edasiseks professionaalseks arenguks.

Kõige enam vastavad Eestis Euroopa Nõukogu poolt esitatud soovitustele huvialajuhid ja huvialakooli õpetajad, kes oskavad toetada noorte osalust, vahendavad neile vajalikku infot ning on usaldusisikuks koolis (§ 24. Huvialajuht ja huvialakooli õpetaja).

3.2.2. Mitteformaalne haridus

Mitteformaalne haridus on väljaspool formaalset haridussüsteemi toimiv haridustegevus. Eesti siseselt kuulub mitteformaalse hariduse alla noorsootöö. 2001. a võttis Vabariigi Valitsus vastu Noorsootöö kontseptsiooni ja arengukava, mis oma sisu poolest omab rohkem demokraatliku kodakondsushariduse sisu kui formaalne haridus.

3.2.2.1. Noorsootöö kontseptsioon ja arengukava

Vastavalt *Noorsootöö kontseptsioonile* on noorsootööl tähtis osa noore ühiskonnapädevuse arengus tema isiksuse mitmekülgse arengu võimaldamise kaudu. Noorsootöö mõjutab kutse-eelseid oskusi, arendab meeskonnatöö oskust, soodustab riigisisestest ja rahvusvahelistes integratsiooniprotsessides osalemist, vähendab noorte õigusvastast käitumist ning ksenofoobiat, aitab luua koolikohustuste täitmise taga miseks vastavaid tingimusi, aitab kaasa elukestva õppe põhimõtete teadvustamisele ning eesti keele ja kultuuri säilimisele ja arendamisele.

Noorsootöö eesmärgiks on kaasata noor otsustusprotsessidesse ja suurendada tema poliitilist osalust (Noorsootöö kontseptsioon, p.1.1. noorsootöö eesmärk).

Eesti noorsootöö paremaks mõistmiseks demokraatliku kodakondsushariduse osana võiks kontseptsiooni viia sisse järgmise täienduse:

1.2. Noorsootöö põhimõtted

- 1) Noorsootöoga luuakse noortele tingimused arendavaks tegevuseks, mis võimaldab neil oma vaba tahte alusel tegutseda väljaspool perekonda, õppekava ja tööaega.
- 2) Noorsootöö sisuks on **demokraatlikul kodakondsusharidusel põhinev** sotsiaal-, kultuuri- ja tervisekasvatus, mis soodustavad noorte vaimset ja füüsilist arengut, aitavad kujundada eetilisi tõekspidamisi, isamaalisust ning austust võõraste kultuuride vastu.
- 3) Noorsootööd tehakse noorte jaoks ja koos noortega, kaasates neid noorsootöö otsuste tegemisse.
- 5) Noorsootöö põhineb noorte osalusel ja nende vabal tahtel.
- 7) Noorsootöö prioriteetsed aspektid on ühiskonnapädevuse suurendamine ning lojaalse kodanikkonna kujundamine.
- 9) Noorsootöös on eriline tähelepanu pööratud noorte kaasamisele ühiskonnaelu protsessidesse, kusjuures kõiki noorsootöö valdkondi läbib nii riigisisene kui ka rahvusvaheline integratsioon.

Eesti noorsootöö valdkondadeks on vastavalt noorsootöö kontseptsioonile erinoorsootöö, huvialaharidus, info noorte kohta ja noortele ning nõustamine ja uuringud, noorsootöö õpe, noorte tervistav ja arendav puhkus, noorte tööhõive ning rahvusvaheline noorsootöö.

Euroopa Komisjon teeb ettepaneku lugeda noorsootöö hulka kuuluvateks järgmised alad: noorte osalus, vabatahtlik töö, teavitamine ja nõustamine, ametniku poolt läbiviidav selgitustöö noorsootöö asjades, üldiselt kõik, mis edendab noorte heaks tehtavat tööd ja selle tunnustamist (noorsootöö, noorteühingute ja -liitude tegevus, erinevad projektid noorte kodanikuaktiivsuse, integreerumise ja ühisvastutuse edendamiseks), väljapool muud poliitikat tööhõives, sotsiaal- ja koolituspoliitika (Noorsoopoliitika Valge Raamat).

Kõrvutades Eesti ja Euroopa Liidu noorsootöö valdkonnad, ei ole märgata väga suuri erinevusi:

Tabel 3

Eesti vabariigi Noorsootöö seadus	Euroopa Liidu Valge Raamat
erinoorsootöö	
huvialaharidus	
info noorte kohta ja noortele ning nõustamine ja uuringud	teavitamine ja nõustamine (ametniku poolt läbiviidav selgitustöö noorsootöö asjades)
noorsootööõpe	sotsiaal- ja koolituspoliitika
noorte tervistav ja arendav puhkus	
noorte töökasvatus	tööhõive
rahvusvaheline noorsootöö	noorte osalus, vabatahtlik töö

Tabelist selgub, et Eesti ja Euroopa Liidu noorsootööl ei ole väga suuri erinevusi. Eesti noorsootööd rikastab erinoorsootöö, huvialaharidus ning noorte tervistav ja arendav puhkus. Samas tuleks suurendada Euroopa Liidu noorsootööst tulenevat sotsiaal- ja koolituspoliitikat.

Noorte osalus ja vabatahtlik töö tuleks tuua rahvusvahelise noorsootöö alt nii-öelda igapäevase noorsootöö alla, kasutades mõlemat igas noorsootöö valdkonnas.

Euroopa Nõukogu soovib oma dokumentides ka demokraatliku kodakondsuhariduse võrgustike loomist, kus kodanikud saaksid osalust realiseerida. 2002. a suvel loodi Saksamaal üks selline võrgustik, mille liikmeks on ka Eesti ja esindajaks Tallinna Huvikeskus "Kullo" direktor Urmas Uska.

Valge Raamatu järgi soovitatakse **osalust** arendada eelkõige kohalikul tasemel, eriti koolides, mis on selleks hea koht. Tuleks soodustada noorteorganisatsioonide loomist ja aktiveerida ka need noored, kes ei kuulu organisatsioonidesse.

Tuleks arendada **riikidevahelist liikuvust**. Tuleks kõrvaldada takistused ja jälgida, et liikuvust kasutavad isikud saaksid samad soodustused kui nende riikide kodanikud, kus nad liiguvad. Nt soodustused ühistranspordis, elamistoetus ja tervishoid. Soodustada tuleks maa ja linna vahelist liikuvust.

Toetada tuleks nende isikute (ennekõike keeleoskust puuduvat) koolitust, kes vastutavad sellise vahetustegevuse eest, nt kõrgkoolides, liitudes ja valitsusasutustes. Nende poolt saadud toetusest ja kogemuste jagamisest teistele sõltub riikidevahelises liikuvuses lähiaastatel toimuv areng.

Tuleks kindlustada noore sõltumatus oma liikuvuperioodi ajal (info juhtimise, keelelise ja kultuurilise ettevalmistuse kvaliteet ja majanduslik toetus).

Tuleks liita Euroopa dimensiooni integratsioon ja interkultuuriline õppeprotsess iga noore üld- ja kutseharidusse nii koolis kui mitte-ametlikus, koolivälises õppimises. Nii lihtsustatakse füüsilist liikumist.

Lisada tuleks ka õpetajate riikidevahelist liikuvust. Nt tuleks igale keeleõpetajale anda aastaks 2006 võimalus osaleda selles liikuvusprogrammis.

Osalusega lahutamatu on noorte **teavitamine**. Kohustus noori informeerida peaks olema esiplaanis. Võimaluse korral peaksid noored ise oma kaaslasi informeerima Euroopa väärtustest ja huvidest:

võitlus rassismi ja välismaalaste viha vastu on üks prioriteetidest. Demokraatliku kodakondsusharidusprojekti järgi on noored teistele avatud, rassismiprobleemist teadlikud ja rassismi väljasurumisele valmis kaasa aitama. Euroopa Nõukogu teeb ettepaneku arendada poliitilist tegevust järgmiste põhimõtete kohaselt:

- 1) koolitus, tööhõive ja sotsiaalne integratsioon on eeldusteks rassismi ja muulaste viha ennetamisel;
- 2) noortelt noortele toimuv info jagamine on selle alal parim meetod noorte valvsuse tõstmiseks/informeerimiseks.

Ettepanek on kaasata toimingusse ja koostöösse ettevõtjad, teha neile selgitustööd mitmekesisuse edendamiseks. Võitlus rassismi ja välismaalaste vihkamise vastu peaks olema keskpunktiks üld- ja kutsehariduses; võõrkeelte õpetus, aga ka koolitus emakeeles vähemustele ja immigratidele; õppejõudude täiendõpe teemadel kultuuriline mitmekesisus ja sugude küsimus; vähemuste ja immigrantide integratsioon haridussüsteemi; parem arusaam mitteformaalsest õppimisest.

Oluline oleks kasutada lähikontakti saamiseks noortega endisest rohkem kohalikke projekte. Euroopa Nõukogu leiab, et avaliku teenistuse ametnikel ja institutsioonidel tuleks muganduda ühiskonna mitmekesisusega ja võimaldada vähemuste esindatust avalikus teenistuses. Lihtsustada tuleks info saamist ja jagamist, toetada võrgustumist kõikidel tasanditel ja korraldada eri toimkondade/ametkondade vahelist infojagamist.

Noorte tervishoid on teema, millele tuleks rohkem tähelepanu pöörata. Noored tahavad saada rohkem infot selle kohta, mis puudutab nende tervist, seksuaalkasvatust, rasedusest hoidumist ja suguhaigusi (Valge Raamat).

Noorte vabatahtlik töö on üks meetod osalemaks ühiskondlikus elus. Ta on ühe-aegselt sotsiaalse integratsiooni meetod ja arendav kogemus. Samuti on ta õppimiskogemus ja töökasvatus ning ühiskonda integreerumise seisukohalt tähtis tegur. Ta on sotsiaalset integratsiooni mõjutav tegur, mille abil võib väga konkreetselt tõrjuda eelarvamusi.

Eestis on vabatahtlikku tööd propageeritud Euroopa Noored programmi all "Youth".

Euroopa Nõukogu soovib arendada järgnevatel aastatel märgatavalt vabatahtlikku tööd. Eriti liikmesriikide keskel, piirkondlikul ja kohalikul tasemel. Tuleks teha selgeks, kas oleks vaja mõelda noorte vabatahtlike õigusliku ja sotsiaalse kaitse peale.

Euroopa Nõukogu teeb ettepaneku vabatahtlike töö paremaks korraldamiseks luua vajalikud organisatsioonid, lisada vastuvõtukohtade hulka, ja kindlustada nende rahastus. Maakondadel, piirkondadel, liitudel ja noorsoo-organisatsioonidel peaks siin olema oluline osa. Noortele tuleks anda võimalus jagada kogemusi ja osaleda vabatahtliku

teenistuse määratlemisel ja elluviimisel. Tuleks luua rahvuslik noori ja vabatahtlikke puudutav seadusandlus, mis võib sisalduda laiemal seadustegrupil. Selles seadusandluses tuleks määrata vabatahtlike töötajate õigused ja kohustused, mille abil kergendatakse vabatahtliku töö arendamist ja tagatakse noorte sotsiaalne kaitse. Tööandjatele tuleks anda infot vabatahtlike töösse puutuvatest vajaminevatest teadmistest ja oskustest (muu hulgas algatusvõime, enesekindlus, meeskonnatöö oskused).

Vastavalt noorsootöö kontseptsioonile katab Eesti noorsootöö valdkonnadest Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu soovitusi kõige rohkem rahvusvaheline noorsootöö. See on valdkond, mis loob noortele võimalused rahvusvaheliseks koostööks oma eakaaslastega teistes riikides, arendab tolerantsust erinevate kultuuride tundmaõppimise abil, annab teadmisi kultuuride erisustest, rikastades noorte maailmapilti. Rahvusvahelise noorsootöö käigus soodustatakse rahvusvaheliste noorteprogrammide ja -projektide korraldamist ning nendes osalemist: suhtumise kujundamise ja koolituse kaudu arendatakse noorte valmisolekut rahvusvaheliseks koostööks; võimaldatakse noorsootöötajate osavõttu rahvusvahelisest koostööst, et arendada nende kutseoskusi; taotletakse noorsooliikuvuse suurenemist, eesmärgiga õppida tundma erinevaid kultuure. Eesmärgiks on võetud takistavate tegurite vähendamine (nt viisaregulatsioonid, finantside nappus, vähene keeleoskus, infopuudus), avaliku, kolmanda ja äri sektoriga arendatakse koostööd, mille aluseks on pikaajaline koostööstrateegia; tagatakse Eesti esindatus rahvusvahelistes noorsootööorganisatsioonides ja -struktuurides.

Noorsootöö arengukava järgi on noorsootöö prioriteetideks töötada välja rahvusvahelise noorsootöö pikaajaline strateegia; soodustada ja algatada Eestis noorsootöötajate ning noortejuhtide rahvusvahelisi koolitusi ja seminare, mille teemad keskenduvad rahvusvahelisele projektijuhtimisele, erinevate kultuuride tundmaõppimisele ning rahvusvahelisele koostööle väiksemate võimalustega noortega; suurendada rahvusvahelist noorsooliikuvust erinevate noorsoo-sooduskaartide levitamise ja noorsoomajutuse võrgustiku kaudu ning teha koostööd Euroopa Nõukogu ning Euroopa Liidu noorsootöö struktuuridega, osaledes aktiivselt nende erinevates projektides ja programmides. Informeerida Eesti noori ning noorte ühinguid neist koostöövõimalustest.

Noorsootöö Eestis tuleks üle vaadata ja kohandada see vastavaks ülevalpool loetletud Euroopa noorsootööga.

3.2.3. Vabaharidus

Vabaharidus (*informal education*) on igapäevaelus toimuv planeerimata haridus, mis omandatakse sõprade, perekonna jt mõjutavate tegurite kaudu saadud kogemuste läbi. Üheks oluliseks teguriks on meedia. Kui meediat kasutatakse paljuski ära manipuleerimisvahendina (reklaamid), saab seda kasutada ära ka positiivsete asjade jaoks, nt demokraatliku kodakondsushariduse levitamiseks ja arendamiseks.

Meediaharidus on kodanikuõpetuse oluline komponent, sest kommunikatsioon läbi meedia on võim mõjutada, mobiliseerida ja kujundada arvamusi. Kõige enam mõjutab meedia kodaniku vabaharidust.

Teine oluline komponent on infotehnoloogia. Infotehnoloogia all mõeldakse eelkõige arvuteid ja sidet (nt interneti). Infotehnoloogia abil saab demokraatlikku kodakondsusharidust viia nii formaalse, mitteformaalse kui informaalsete hariduse osadesse.

Vabahariduses tähendab demokraatlik kodakondsusharidus sotsiaalset õpet. Infotehnoloogia abil on võimalik tuua üksikisikud teineteisele lähemale (nt interneti jututoad) ja panna nad osalema ühistes projektides. Selleks ei ole vaja ühiseid klassiruumi, sest õpikeskkond on kättesaadav igalt poolt. Kuna ta on vabatahtlik, võib ta olla väga efektiivne.

Meediat ja IT saab kasutada paindlike õppesüsteemide loomiseks ja kultuurilise mitmekesisuse tugevdamiseks.

Kokkuvõte

Teel Euroopa Liitu on mitmeid valdkondi, kus Eesti õigusaktid tuleb viia vastavusse Euroopa õigusaktidega. Otsides mõisteid kodanikukasvatuse, mitmekultuuriline kool ja rahvuskultuuriline identiteet, sai Euroopa dokumentide läbitöötamise käigus peagi selgeks, et selliseid mõisteid Euroopas eriti ei kasutatagi. Kodanikukasvatuse asemel on mõiste demokraatlik kodakondsusharidus; rahvuskultuurilist identiteeti ja selle säilitamist vajatakse Euroopa kultuuride tundmaõppimiseks, kultuuride mitmekesistamiseks ja ühise Euroopa kultuuri loomiseks; mitmekultuuriline kool on mainitud vaid lähtudes tervest mitmekultuurilisest Euroopa ühiskonnast. Kuna kõigil Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu dokumentidel on juures euromõõde, tuleks ka Eestis hakata sellest lähtuma. See tähendab, et enam ei saa kodanikukasvatust, mitmekultuurilist kooli ja rahvuskultuurilist identiteeti kasutada Eesti kontekstis, vaid tuleb viia üleeuroopalisele tasandile. Siis saab aidata kaasa ühtse Euroopa kujunemisele.

Kokkuvõtteks veel mõned Euroopa Nõukogu poolsed ettepanekud demokraatliku kodakondsushariduse arendamiseks lähtuvalt ülal nimetatud 5 tegevussuunast (Loend, lk 13, hariduspoliitika). Autori poolt olulisemaks peetud punktid on kirjutatud *tumedalt*:

- **suunata kogu haridussüsteem üldiste väärtuste kogumiku suunas (nt inimõigused, poliitiline pluralism). Rõhutada ühist heaolu ja ühiseid huve, samuti jagatud vastutust;**
- arendada seadusloome instrumente demokraatliku kodakondsushariduse toetuseks;
- demokraatlik kodakondsusharidus elukestva õppe perspektiivis: osa kõigist õpikeskkondadest (mitmetasandilisus) ja erinevatel tasanditel (indiviid, kogukond, ühiskond, poliitika);
- **luua võimalused indiviidi õiguste ja kohustuste kasutamiseks, kaasata õppurid hariduse uuendamise-, kujundamis-, jälgimis-, elluviimis- ja hindamisprotsessi;**
- **rõhutada demokraatliku kodakondsushariduse põhioskusi (eriti sotsiaalseid oskusi, kommunikatsioonioskusi, osalemisoskusi ja toimetulekuoskusi);**
- arendada välja demokraatliku kodakondsushariduse õppekava omaette või integreeritud õppeainena;
- **edendada demokraatlikku kodakondsusharidust kõiki haridussuundi läbivate haridusprojektide kaudu;**
- **kasutada demokraatlikku kodakondsusharidust vahendina võitlemisel vägivalda, ksenofoobia, rassismi ja agressiivse natsionalismiga;**
- **julgustada noorte aktiivset osalemist otsustusprotsessides;**
- kaasata demokraatlik kodakondsusharidus haridustöötajate alg- ja täiendkoolitusprogrammidesse;

- tagada demokraatliku kodakondsushariduse ametlik tunnustamine;
- motiveerida õpetajaid võtma initsiatiivi hariduse muutmiseks ja koostöö tegemiseks ametiisikutega;
- anda koolidele rohkem autonoomiat spetsiaalsete tegevusvormide väljatöötamiseks ning sidemete loomiseks kohaliku kogukonna ja sotsiaalsete partneritega;
- edendada koolides muutuste juhtimist, prioriteetide seadmist, tegevuse planeerimist, järelevalvet ja hindamist;
- tagada koostöö õppimise ja kodanikuaktiivsuse vahel (aktiivne osalus, usalduse kasvamine, konfliktide lahendamine, demokraatlik lahendus);
- tagada partnerlus haridusasutuste ja kodanikeühiskonna, majandussektori, meedia, erasektori ja teiste avalike teenuste vahel;
- tunnustada avalikult demokraatliku kodakondsushariduse initsiatiive mitteformaalses hariduses, samuti vabatahtlikku tööd, ühiskondlikku tegevust ning heategevust;
- luua kodakondsusharidusvõrgustikud demokraatliku kodakondsushariduse konsolideerimiseks ja laiendamiseks.

Kasutatud materjalid

“Euroopa Liidu institutsioonid ja organid”, Euroopa Liidu Infokeskus, 2001

“Euroopa Nõukogu: 800 miljonit eurooplast”, Euroopa Nõukogu Tallinna Info- ja Dokumentikeskus, 2001

“Eesti ja Euroopa Liit”, Euroopa Liidu teataja

Loendis nimetatud õigusaktid